

C 11 472

ALFONS KLAFKOWSKI

PROJEKT TRAKTATU POKOJU Z NIEMCAMI Z DNIA 10 I 1959 R.

(Analiza jego związków prawnych z systemem umów międzynarodowych regulujących likwidację skutków II wojny światowej).

Nasilenie zabiegów rządu ZSRR o zawarcie traktatu pokoju z Niemcami w 1961 r. pozwala przypuszczać, że zagadnienie to będzie również głównym problemem stosunków międzynarodowych w 1962 r. W związku z tym warto określić punkty wyjścia, jakie zarysowały się w zakresie prawa międzynarodowego i polityki międzynarodowej na tym odcinku¹. Przede wszystkim należy określić dwa założenia wyjściowe tej problematyki.

Po pierwsze — należy stwierdzić, że istnieje tylko jeden projekt traktatu pokoju z Niemcami. Jest to projekt rządu ZSRR zawarty w nocy z dn. 10 I 1959 r. skierowany do rządów wszystkich państw, które brały udział w wojnie z Rzeszą Niemiecką². Ten projekt traktatu został ponownie przedstawiony przez delegację radziecką na konferencji szefów rządów czterech mocarstw, odbytej w Genewie w maju — sierpniu 1959 r.³ W odcinku czasu, jaki upłynął od daty tej konferencji genewskiej do końca 1961 r., radziecki projekt traktatu pokoju z Niemcami był omawiany z szefami rządu trzech mocarstw zachodnich. Ostatnio został on szczegółowo omówiony między szefem rządu ZSRR a prezydentem Stanów Zjednoczonych podczas ich osobistego spotkania w Wiedniu —

¹ Sprawa traktatu pokoju z Niemcami jest zagadnieniem otwartym, wskutek czego nawet z punktu widzenia prawa międzynarodowego publicznego wymaga ono okresowych podsumowań. Taki jest też cel niniejszego artykułu, którego przedmiot rozważań zamyka się z końcem 1961 r. Szczegółowa dokumentacja do poruszonych tutaj zagadnień zawarta jest w następujących moich rozprawach: 1) *Sprawa traktatu pokoju z Niemcami*. Warszawa 1953, s. 174; 2) *Granica polsko-niemiecka a konkordaty z lat 1929 i 1933*. Warszawa 1958, s. 486; 3) *Umowa poczdamska z dnia 2 VIII 1945 r.* Warszawa 1960, s. 629. Niniejszy artykuł stanowi uzupełnienie i rewizję zarówno materiału źródłowego jak i wniosków; stąd opieram się głównie na wymienionych wyżej trzech rozprawach i odsyłam do dokumentacji w nich zawartej. W ten sposób niniejsze studium stanowi rodzaj drugiego wydania moich prac na temat traktatu pokoju z Niemcami zaktualizowanego na koniec 1961 r.

² Tekst noty opublikowany w „Zbiorze Dokumentów” (Wydawnictwo Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych), Warszawa 1959, nr 1—2, s. 64—113.

³ Dokumentacja tej konferencji opublikowana jest w czasopiśmie „Internationales Recht und Diplomatie” (Zeitschrift herausgegeben von Rudolf Laun), Hamburg 1960, Heft 3/4, głównie s. 179—563.

w czerwcu 1961 r.⁴ Mocarstwa zachodnie — mimo zapowiedzi — nie przedstawiły dotąd ani własnej oceny radzieckiego projektu z dn. 10 I 1959 r., ani też nie sprecyzowały własnego projektu traktatu pokoju z Niemcami⁵. Tzw. „Plan pokojowy”, przedstawiony przez mocarstwa zachodnie na konferencji genewskiej w dn. 14 V 1959 r., wspomina zaledwie w ostatnim zdaniu o ewentualnym podpisaniu „pokojowego uregulowania” sprawy Niemiec⁶. Cały ten plan starannie unika terminu „traktat pokoju z Niemcami”.

Po drugie — można ustalić na podstawie kalendarza zabiegów dyplomatycznych, że punkt kulminacyjny akcji rządu ZSRR o podpisanie traktatu pokoju z Niemcami przypada na r. 1961, co nie oznacza bynajmniej słabej aktywności na tym odcinku w latach poprzednich⁷. Na przestrzeni 1961 r. zarysowały się też możliwe warianty realizacji projektu traktatu pokoju z Niemcami. Jest ich kilka. Wariant I — to propozycja zawarcia traktatu pokoju z Niemcami z udziałem wszystkich państw, które były w stanie wojny z b. Rzeszą Niemiecką⁸. Udział tych państw zależy od ich woli — „kto chce podpisać, ten podpisze...”⁹. Traktat ten byłby podpisany przez oba państwa niemieckie. Ze strony radzieckiej podkreślono, że równocześnie z podpisaniem traktatu pokoju „...wygasają również prawa mocarstw-zwycięzców wynikające z kapitulacji kraju zwyciężonego. Państwa niemieckie, z którymi podpisany zostanie traktat pokoju, staną się od tej chwili całkowicie suwerenne...”¹⁰. Państwa układu warszawskiego wyrażają gotowość do „...pokojowego uregulowania stosunków z dwoma państwami niemieckimi w sposób uzgodniony z mocarstwami zachodnimi...”¹¹. Wa-

⁴ Dokument pt. *Mowa N. S. Chruszczowa na XX rocznicę wybuchu II wojny światowej*, „Trybuna Ludu” z dn. 23 VI 1961, nr 170; Korespondencja pt. *Serdeczna rozmowa premiera Chruszczowa z korespondentem New York Times*. „Trybuna Ludu” 1961, nr 249.

⁵ Informacje na ten temat zawarte w sprawozdaniu „Trybuny Ludu” 1959, nr 76 pt. *Zachód przedstawi własny projekt traktatu pokojowego z Niemcami?*

⁶ Tekst patrz w: „Internationales Recht und Diplomatie” 1960, nr 3/4, s. 206.

⁷ Fritz Köhler, *Das Ringen um den deutschen Friedensvertrag 1945—1959*. Opublikowane w „Deutsche Aussenpolitik” 1959, nr 4, s. 414—427.

⁸ Dokument pt. *Przemówienie N. Chruszczowa na wiecu w Moskwie* opublikowany w „Trybunie Ludu” z dn. 10 IX 1961, nr 248.

⁹ Dokument pt. *Odpowiedzi Chruszczowa na konferencji prasowej w ONZ* opublikowany w „Trybunie Ludu” 1960, nr 281.

¹⁰ Dokument pt. *Gotowi jesteśmy do pokojowych rokowań. Rozmowa tow. Chruszczowa z amerykańskim dziennikarzem Drew Pearsonem* opublikowany w „Trybunie Ludu” 1961, nr 237.

¹¹ Dokument pt. *Komunikat o naradzie pierwszych sekretarzy KC partii komunistycznych i robotniczych krajów-stron Układu Warszawskiego* opublikowany w „Trybunie Ludu” z dn. 7 VIII 1961, nr 214.

riant II — ZSRR i państwa układu warszawskiego gotowe są podpisać traktat pokoju z NRD, a mocarstwa zachodnie mogłyby podpisać taki traktat z NRF. Wskazano tutaj na przykład traktatu pokoju podpisanego z Japonią w 1951 r. na konferencji w San Francisco¹². Ze strony radzieckiej podkreślono, że taki traktat pokoju podpisany z NRD nie może być nazywany „traktatem separatystycznym”¹³, gdyż zostanie on ewentualnie podpisany w ostateczności, tylko w wypadku odmowy mocarstw zachodnich zawarcia traktatu pokojowego z Niemcami. Wariant III — to możliwość zawarcia traktatu pokoju między ZSRR i państwami układu warszawskiego a NRD. Nastąpiłoby to w wypadku odmowy zawarcia traktatu pokoju zarówno przez mocarstwa zachodnie, jak i przez NRF¹⁴.

Należy podkreślić, że do tej pory istnieje tylko sam tekst radzieckiego projektu traktatu pokoju z Niemcami z dn. 10 I 1959 r. Komentarzem do tego tekstu jest dotychczasowa aktywność rządu ZSRR na tym odcinku oraz wspólne jednomyślne dążenie wszystkich państw układu warszawskiego do zawarcia traktatu pokoju z Niemcami. Wspólną podstawą działania tej grupy państw jest dążenie do zawarcia takiego traktatu pokoju z Niemcami, który będzie zgodny z systemem umów międzynarodowych zawierających normy, regulujące formalne i materialne prawo związane z likwidacją skutków II wojny światowej. Jedyny komentarz prawniczy i polityczny do radzieckiego projektu z dn. 10 I 1959 r. stanowi opinia komisji spraw zagranicznych Izby Ludowej NRD¹⁵.

Skupienie dzisiaj uwagi na radzieckim projekcie traktatu pokoju z Niemcami z dn. 10 I 1959 r. wymaga krótkiej analizy dotychczasowych form pracy nad przygotowaniem tego traktatu¹⁶.

¹² Sprawozdanie pt. *Podpiszmy traktat z Niemcami! Przemówienie Chruszczowa w Ambasadzie Brytyjskiej* opublikowane w „Trybunie Ludu” 1959, nr 56.

¹³ Dokument pt. *Odpowiedzi N. Chruszczowa na konferencji prasowej* opublikowany w „Trybunie Ludu” 1959, nr 80. Podstawy teoretyczne tego zagadnienia omówione są szczegółowo w rozprawie Bolesława Wiewióry, *Niemiecka Republika Demokratyczna jako podmiot prawa międzynarodowego* (Poznań 1961, s. 175), szczególnie w rozdziale V pt. *Ius tractatum Niemieckiej Republiki Demokratycznej*, s. 119—134.

¹⁴ Dokument pt. *Przemówienia Chruszczowa i Ulbrichta w Lipsku* opublikowany w „Trybunie Ludu” 1959, nr 64. To samo zagadnienie poruszone jest w innym oświadczeniu — dokument pt. *Chruszczow o problemie Niemiec. Podpiszmy traktat pokojowy!* opublikowany w „Trybunie Ludu” 1959, nr 50.

¹⁵ *Gutachten des Ausschusses für Auswärtige Angelegenheiten der Volkskammer der Deutschen Demokratischen Republik über den Regierungsentwurf der UdSSR für einen Friedensvertrag mit Deutschland vom 10 Januar 1959* — nadbitka z „Deutsche Aussenpolitik” 1959, Sonderheft I, s. 23.

¹⁶ Szczegółowa dokumentacja: A. Klafkowski, *Umowa poczdamska z 2 VIII 1945, s. 510—513* oraz A. Klafkowski, *Sprawa traktatu pokoju z Niemcami, część trzecia Zagadnienia proceduralne traktatu pokoju z Niemcami*, s. 129—148.

Według umowy poczdamskiej z dn. 2 VIII 1945 r. Rada Ministrów Spraw Zagranicznych „będzie użyta do przygotowania układu pokojowego dla Niemiec, który rząd niemiecki przyjmie, gdy powstanie rząd zdalny do tego...”¹⁷. Wszystkie traktaty pokoju po II wojnie światowej — w tym również traktat z Niemcami — ma być przygotowany przez Radę Ministrów Spraw Zagranicznych zgodnie z procedurą unormowaną przez umowę poczdamską. Ten organ międzynarodowy odbył 7 sesji. Pierwsza z nich została wyznaczona w umowie poczdamskiej na dzień nie późniejszy od 1 września 1945 r. Sprawa traktatu pokoju z Niemcami została formalnie wprowadzona po raz pierwszy na sesję Rady Ministrów Spraw Zagranicznych w Moskwie — w marcu 1947 r. Była ona przedmiotem dyskusji już podczas II sesji Rady Ministrów Spraw Zagranicznych w Paryżu w 1946 r. Na londyńskiej sesji tego organu przedstawił delegat radziecki w dn. 22 XI 1947 r. szczegółowy plan projektowanej konferencji pokojowej i program prac przygotowawczych nad projektem traktatu pokoju z Niemcami. Na 5 punktów tego programu w dwóch — a mianowicie w punktach 1 i 5 — powołana została umowa jałtańska i poczdamska jako podstawy prawne tych prac przygotowawczych. Również oświadczenie delegata ZSRR złożone na paryskiej sesji Rady Ministrów Spraw Zagranicznych w dn. 10 VI 1946 r. powołuje umowy jałtańską i poczdamską jako podstawy prawne traktatu pokoju z Niemcami¹⁸.

Ogólnie można stwierdzić — na podstawie fragmentów¹⁹ dokumentacji z sesji Rady Ministrów Spraw Zagranicznych — że delegacja ZSRR ściśle wiąże prace przygotowawcze do traktatu pokoju z Niemcami z wykonaniem umowy poczdamskiej.

Sesje Rady Ministrów Spraw Zagranicznych odbywały się do 1949 r., a więc do utworzenia Niemieckiej Republiki Federalnej przez trzy mocarstwa zachodnie.

Równoległe z pracami Rady Ministrów Spraw Zagranicznych odbywały się doraźne prace nad traktatem pokoju z Niemcami w innych formach organizacyjnych. Niektóre zagadnienia związane z tym traktatem

¹⁷ Tekst umowy poczdamskiej jest tutaj przytaczany według „Zbioru Dokumentów” 1946, nr 1, s. 3—33.

¹⁸ Rada Ministrów Spraw Zagranicznych odbyła 7 sesji. Ilość tych sesji oblicza się różnie, czego wyrazem jest artykuł: Karl Bittel, *Die zehn gemeinsamen Außenminister — Konferenzen von 1945—1955* (opublikowany w „Deutsche Außenpolitik” 1959, nr 7, s. 789—800), w którym zebrane zostały wszystkie konferencje ministrów spraw zagranicznych niezależnie od tego, w jakim układzie organizacyjnym się odbywały.

¹⁹ Pełna dokumentacja sesji Rady Ministrów Spraw Zagranicznych nie została opublikowana, wyciągi ze sprawozdań (nieautoryzowane i niewiadomego pochodzenia) publikowała częściowo „Europa Archiv”.

opracowywała Sojusznicza Rada Kontroli nad Niemcami, lecz jej dokumentacja nie jest publikowana. Ponadto odbywały się konferencje zastępców ministrów spraw zagranicznych czterech mocarstw-stron umowy poczdamskiej. Na szczególną uwagę zasługuje taka konferencja zwołana w styczniu-lutym 1947 r. do Londynu. W toku tej konferencji państwa, które prowadziły wojnę z b. Rzeszą Niemiecką, przedstawiły swoje postulaty związane z projektem traktatu pokoju z Niemcami. Jeszcze inną formę prac przygotowawczych stanowiły takie konferencje jak: warszawska konferencja ośmiu państw socjalistycznych w 1948 r., konferencje trzech mocarstw zachodnich, konferencje czterech ministrów spraw zagranicznych (np. taka konferencja w Berlinie w 1954 r.).

Wspólną cechą tych wszystkich konferencji stanowiło przyjęcie umowy poczdamskiej jako głównej podstawy prawnej regulującej zarówno prawo formalne, jak i materialne przyszłego traktatu pokoju z Niemcami.

Ostatnią formą, jaka wyłoniła się w pracach przygotowawczych nad traktatem pokoju z Niemcami, jest przyjęcie tego zagadnienia jako jednego z punktów obrad tzw. „konferencji na szczycie”, a więc spotkania szefów rządów czterech mocarstw-stron umowy poczdamskiej. Tutaj należy zwrócić szczególną uwagę na dokumentację takiej konferencji, która odbyła się w maju-sierpniu 1959 r. w Genewie.

Zestawienie chronologiczne prac przygotowawczych nad projektem traktatu pokoju z Niemcami wykazuje, że działalność na tym odcinku jest niezwykle ożywiona. W odcinku czasu od daty umowy poczdamskiej do końca 1961 r. zaledwie jeden rok — a mianowicie rok 1956 — wykazuje zwolnione tempo prac nad traktatem pokoju z Niemcami. W pozostałych latach można obserwować równoległe działania na niemal wszystkich płaszczyznach i we wszystkich formach prac przygotowawczych do tego traktatu. Należy stwierdzić, że równoległe z Radą Ministrów Spraw Zagranicznych działały liczne organy pomocnicze, które nie zostały powołane przez umowę poczdamską, lecz wyłoniły się z potrzeb praktyki międzynarodowej. Były to w pierwszym rzędzie liczne spotkania ministrów spraw zagranicznych i ich zastępców. Bez przerwy pracowały zespoły rzeczoznawców, lecz wyniki ich prac nie są przedmiotem oficjalnych komunikatów. Po 1949 r. obydwie państwa niemieckie powołały własne organa, dopuszczane do prac przygotowawczych nad traktatem pokoju z Niemcami.

Ten bardzo ogólny zarys form prac przygotowawczych nad traktatem pokoju z Niemcami upoważnia do wniosku, że prace te prowadzone są wszechstronnie i na wielu płaszczyznach. Można także stwierdzić, że za-

den z traktatów pokoju zawartych po 1945 r. nie był tak gruntownie i tak wszechstronnie przygotowywany.

Przystępując — po tych ogólnych uwagach wstępnych — do przedstawienia radzieckiego projektu traktatu pokoju z Niemcami z dn. 10 I 1959 r. należy rozważyć kilka podstawowych zagadnień, a w szczególności:

- I. Związki prawne między projektem traktatu pokoju z Niemcami a tymi umowami międzynarodowymi, które regulują problematykę likwidacji skutków II wojny światowej.
  - II. Określenie zasadniczej podstawy prawnej wszystkich traktatów pokoju zawieranych po II wojnie światowej — i w związku z tym określenie pozycji prawnej projektowanego traktatu pokoju z Niemcami.
  - III. Etapy precyzowania radzieckiego projektu traktatu pokoju z Niemcami z dn. 10 I 1959 r.
  - IV. Polska a projekt traktatu pokoju z Niemcami.
- Przechodzę z kolei do przedstawienia powyższych zagadnień.

I

W okresie II wojny światowej państwa wchodzące w skład Narodów Zjednoczonych zawarły kilka umów międzynarodowych, które wykluczają możliwość zawarcia odrębnego pokoju, szczególnie z b. Rzeszą Niemiecką²⁰.

Na czele tych aktów prawnych należy wymienić Deklarację Narodów Zjednoczonych z dn. 1 stycznia 1942 r., która m. in. stwierdza:

„Każdy rząd zobowiązuje się współdziałać z rządami, podpisanymi na niniejszej Deklaracji i nie zawierać z wrogiem odrębnego zawieszenia broni lub pokoju...”²¹

Ten akt prawny został podpisany przez wszystkie państwa wchodzące w skład Narodów Zjednoczonych. Jest to umowa międzynarodowa otwarta, przewidująca, że mogą się dołączyć do niej inne narody, „...które już udzielają albo mogłyby w przyszłości udzielić pomocy istotnej i przyczynić się do zwycięstwa w walce z hitleryzmem...”²¹.

Innym aktem prawnym w tej serii jest Deklaracja Moskiewska z dn. 30 października 1943 r. o powszechnym bezpieczeństwie. Nawiązuje ona we wstępie do Deklaracji Narodów Zjednoczonych z dn. 1 stycznia 1942 r.

²⁰ Dokumentacja tego zagadnienia: A. Klafkowski, *Sprawa traktatu pokoju z Niemcami*, s. 22—32; A. Klafkowski, *Umowa poczdamska z dnia 2 VIII 1945*, s. 468—478.

²¹ „Zbiór Dokumentów” 1945, nr 3—4, s. 80.

i podkreśla, że Narody Zjednoczone określą zasady systemu powszechnego bezpieczeństwa i będą działać zarówno podczas wojny, jak i po jej zakończeniu „...wspólnie w imieniu Narodów Zjednoczonych”²².

Również umowa jałtańska z dn. 11 lutego 1945 r. zapowiada wspólne działanie Narodów Zjednoczonych wobec Rzeszy Niemieckiej także po jej pokonaniu, a to „...w celu zapewnienia w przyszłości pokoju i bezpieczeństwa światowego”. W rozdziale poświęconym zasadom powojennej organizacji wyzwolonej Europy nawiązuje umowa jałtańska dwukrotnie do Karty Atlantyckiej. Te zasady powtórzone są w układzie jałtańskim z dn. 11 lutego 1945 r. w sprawie Japonii oraz w ultimatum poczdamskim z dn. 26 lipca 1945 r., które określa zasady bezwarunkowej kapitulacji Japonii.

Wspólną cechą szeregu aktów prawnych z okresu II wojny światowej jest to, że niektóre zwroty — zwłaszcza dotyczące zasad zakończenia II wojny światowej — przechodziły niemal w dosłownym brzmieniu z jednych umów międzynarodowych do drugich, z aktów powszechnego prawa międzynarodowego do umów dwustronnych²³. Zjawisko to występuje szczególnie wyraźnie, jeśli chodzi o normę prawną wykluczającą możliwość zawarcia odrębnego zawieszenia broni lub pokoju.

Warto tutaj podkreślić, że również układ zawarty między Polską a Związkiem Radzieckim w dn. 21 kwietnia 1945 r. o przyjaźni, pomocy wzajemnej i współpracy powojennej stwierdza w art. 5, że oba państwa zobowiązują się nie zawierać bez wzajemnej zgody rozejmu lub pokoju ani z rządem hitlerowskim, ani z żadną inną władzą niemiecką, która zagraża lub mogłaby zagrozić bezpieczeństwu jednego z tych państw²⁴.

²² „Zbiór Dokumentów” 1945, nr 3—4, s. 81—83.

²³ Jako przykłady można wskazać traktaty przymierza zawarte podczas II wojny światowej między ZSRR i Wielką Brytanią oraz między ZSRR i Francją. Traktaty te zostały wypowiedziane przez ZSRR po wielokrotnych zapowiedziach i udokumentowaniu łamania ich przez Wielką Brytanię i Francję, zwłaszcza po zawarciu przez te państwa tzw. układów paryskich w maju 1955 r. W traktacie przymierza radziecko-brytyjskim z dn. 26 V 1942 art. 2 brzmi: „Wysokie strony umawiające się zobowiązują się nie nawiązywać żadnych rokowań z rządem hitlerowskim ani z żadnym innym rządem w Niemczech, który by nie wyrzekł się wyraźnie wszelkich zamiarów agresywnych; zobowiązują się one również nie rozpoczynać, bez wzajemnej zgody rokowań, ani nie zawierać żadnego zawieszenia broni lub traktatu pokoju z Niemcami ani z żadnym z tych państw, które są stowarzyszone z nimi w aktach agresji w Europie” („Zbiór Dokumentów” 1945, nr 2, s. 62—68). Traktat przymierza i pomocy wzajemnej między ZSRR i Francją, podpisany dn. 10 XII 1944 r., zawiera w art. 2 zobowiązanie, że oba państwa „...nie zgodzą się ani na nawiązanie samodzielnie rokowań z Niemcami, ani na zawarcie bez wzajemnej zgody zawieszenia broni lub traktatu pokoju...” („Zbiór Dokumentów” 1946, nr 8, s. 237—241).

²⁴ Układ o przyjaźni, pomocy wzajemnej i współpracy powojennej polsko-radzieckiej z dnia 21 IV 1945 r. „Zbiór Dokumentów” 1945, nr 2, s. 51—54.

Przy okazji omawiania związków prawnych między traktatem pokoju z Niemcami a tymi umowami międzynarodowymi, które regulują problematykę likwidacji skutków II wojny światowej, omawia się niejednokrotnie zagadnienia związane z Kartą Narodów Zjednoczonych. Jest rzeczą oczywistą, że podpisanie traktatu pokoju z dwoma państwami niemieckimi otwiera drogę do przyjęcia obu tych państw do Organizacji Narodów Zjednoczonych. Nie oznacza to wszakże, że sprawa traktatu pokoju z Niemcami ma związki prawne z Kartą Narodów Zjednoczonych. Ze strony radzieckiej słusznie podkreślono, że problem niemiecki znajduje się poza możliwościami działania Organizacji Narodów Zjednoczonych²⁵. Sprawa traktatu pokoju z Niemcami jest zagadnieniem, o którym decydują tylko te państwa, które prowadziły wojnę z b. Rzeszą Niemiecką.

Karta Narodów Zjednoczonych, podpisana w San Francisco dn. 26 czerwca 1945 r., nie normuje bezpośrednio problematyki likwidacji skutków II wojny światowej²⁶. Niektóre zagadnienia związane z tą problematyką są zawarte w rozdz. XVII zatytułowanym *Przejściowe zarządzenia w przedmiocie bezpieczeństwa*. W rozdziale tym zawarte są dwa artykuły — 106 i 107.

Art. 106 Karty Narodów Zjednoczonych nawiązuje do deklaracji czterech narodów podpisanej w Moskwie dn. 30 października 1943 r. stwierdzając, że do tych czterech mocarstw należy dodać piątą, tj. Francję. W nawiązaniu do punktu 5 Deklaracji Moskiewskiej w sprawie bezpieczeństwa powszechnego te mocarstwa — zgodnie z art. 106 Karty Narodów Zjednoczonych — będą:

„... porozumiewać się z sobą, a w razie potrzeby i z innymi członkami Narodów Zjednoczonych w celu podejmowania takiej akcji wspólnej w imieniu Organizacji, jaka mogłaby się okazać niezbędna do utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa”.

To porozumienie przewidziane jest w okresie przejściowym, zanim wejdą w życie specjalne porozumienia, o których mówi art. 43 Karty Narodów Zjednoczonych, a które umożliwią Radzie Bezpieczeństwa ONZ wykonywanie jej kompetencji. Według art. 106 Karty Narodów Zjednoczonych mocarstwa mogą podejmować wspólną akcję „w imieniu Organizacji”, a więc działając w imieniu wszystkich członków ONZ. W ten sposób

²⁵ Oświadczenie N. S. Chruszczowa w wywiadzie telewizyjnym z D. Susskindem w telewizji amerykańskiej dn. 9 X 1960 („Trybuna Ludu” 1960, nr 283). Oświadczenie to powtórzył N. S. Chruszczow na wiecu w Moskwie dn. 10 IX 1961 („Trybuna Ludu” 1961, nr 248).

²⁶ Tekst Karty Narodów Zjednoczonych — Dz. U. 1947, nr 23 poz. 90; szczegółowa dokumentacja do tego zagadnienia: A. Klafkowski, *Umowa poczdamska z dnia 2 VIII 1945*, s. 471—474.

Karta Narodów Zjednoczonych podkreśla znaczenie deklaracji moskiewskich z 1943 r. jako aktów powszechnego prawa międzynarodowego.

Art. 107 Karty Narodów Zjednoczonych stwierdza:

„Nic w niniejszej Karcie nie może unieważniać lub wykluczać akcji w stosunku do któregośkolwiek państwa, które w ciągu II wojny światowej było nieprzyjacielem któregośkolwiek z sygnatariuszy niniejszej Karty — jeżeli państwa odpowiedzialne za taką akcję, podjęły ją lub usankcjonowały jako następstwo tej wojny”.

Postanowienie to jest umieszczone w rozdziale XVII, a więc ma charakter przepisu przejściowego. W odróżnieniu od art. 106 Karty Narodów Zjednoczonych art. 107 nie dotyczy akcji podejmowanych „w imieniu Organizacji”. Obejmuje on takie sprawy, które zostały podjęte jako następstwo II wojny światowej, albo też ją sankcjonują. Obejmuje zatem takie sprawy jak: dotrzymanie warunków zawieszenia broni, akty bezwarunkowej kapitulacji, akty regulujące zasady okupacji i kontroli państw pokonanych. Do akcji „sankcjonujących” następstwa II wojny światowej należą również traktaty pokoju z państwami pokonanymi. Zgodnie z art. 107 Karta Narodów Zjednoczonych nie reguluje problematyki traktatów pokoju po II wojnie światowej. Z art. 107 Karty Narodów Zjednoczonych wynika również, że „państwa odpowiedzialne za taką akcję” — są to państwa powołane do wykonywania aktów prawa międzynarodowego z okresu II wojny światowej. W pierwszym rzędzie są to tzw. wielkie mocarstwa, które w imieniu Narodów Zjednoczonych są odpowiedzialne za wykonanie aktów prawnych z okresu II wojny światowej.

Należy dodać, że w okresie konferencji w San Francisco nastąpiła bezwarunkowa kapitulacja Rzeszy Niemieckiej oraz rozpoczął się okres okupacji i kontroli Niemiec i wszystkich państw pokonanych (oprócz Japonii). Akcja „państw odpowiedzialnych” — według art. 107 Karty Narodów Zjednoczonych — wymierzona jest przeciwko państwom nieprzyjacielskim. Według art. 53 Karty Narodów Zjednoczonych państwem nieprzyjacielskim jest każde państwo, które podczas II wojny światowej było nieprzyjacielem któregośkolwiek z sygnatariuszy Karty Narodów Zjednoczonych.

W praktyce ONZ można wskazać na przykłady protestu przeciwko udziałowi ONZ w pracach związanych z traktatami pokoju po II wojnie światowej. Szczególnym przykładem tego rodzaju protestów jest stanowisko rządu ZSRR przeciwko projektom zawarcia traktatu z Austrią w ramach ONZ. Oświadczenie rządu ZSRR stwierdza w związku z tym, że:

„... problem austriacki na mocy art. 107 Karty Narodów Zjednoczonych nie należy do kompetencji ONZ, lecz wyłącznie do kompetencji czterech mocarstw — ZSRR, USA, Anglii i Francji, które powzięły wobec Austrii zobowiązania, przewidziane w zawartych przez te mocarstwa porozumieniach...”²⁷.

Dokonując podsumowania analizy artykułów 106 i 107 Karty Narodów Zjednoczonych należy zatem stwierdzić, że ten akt prawny nie normuje sprawy traktatów pokoju po II wojnie światowej. Zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych „państwa odpowiedzialne”, za te zagadnienia, to są mocarstwa, które działają w tym zakresie na podstawie aktów prawnych z okresu II wojny światowej. Ocena prawna postępowania „państw odpowiedzialnych” za sprawy związane z traktatami pokoju może być oparta jedynie na aktach prawnych z okresu II wojny światowej. Działalność tych państw w zakresie akcji podjętych jako następstwo II wojny światowej nie może być oceniana w oparciu o normy Karty Narodów Zjednoczonych. Według postanowień Karty Narodów Zjednoczonych, „państwa nieprzyjacielskie” nie mogą powoływać się na Kartę w sprawach podjętych jako następstwo II wojny światowej i z niej wynikających. Ostateczne uregulowanie prawne wszystkich akcji podjętych lub sankcjonujących działalność „państw odpowiedzialnych”, jako następstwo II wojny światowej, zostało dokonane w umowie poczdamskiej, która weszła w życie około półtora miesiąca po podpisaniu Karty Narodów Zjednoczonych.

Te ustalenia, wynikające z analizy artykułów 106 i 107 Karty Narodów Zjednoczonych, nie wykluczają oczywiście związków prawnych między normami powszechnego prawa międzynarodowego, które zawarte są w Karcie Narodów Zjednoczonych, a wszelkimi poczynaniami w zakresie likwidacji skutków II wojny światowej²⁸.

II

Wśród aktów prawnych normujących problematykę likwidacji skutków II wojny światowej szczególną wagę posiada umowa poczdamska.

Umowa poczdamska zawiera dwie grupy norm regulujących sprawę traktatów pokoju po II wojnie światowej: są to normy proceduralne oraz normy, które regulują merytoryczną treść przyszłych traktatów pokoju.

Prawo formalne traktatów pokoju — unormowane przez umowę pocz-

²⁷ Dokument opublikowany w „Trybunie Ludu” 1953, nr 30.

²⁸ Przykładowo można wskazać na artykuł: Heinz Krusche, Ingo Deser, Hansjochen Vogel, Jürgen Zenker, *Pilna potrzeba zawarcia traktatu pokojowego z Niemcami oraz jego podstawy w świetle międzynarodowym*. „Biuletyn Ambasady Niemieckiej Republiki Demokratycznej w Warszawie” z 7 X 1961, s. 8—11.

damską — wiąże się ze strukturą i działalnością Rady Ministrów Spraw Zagranicznych, utworzonej przez tę umowę. Organ ten, reprezentując pięć głównych mocarstw, został powołany do wykonania prac przygotowawczych „... w związku z zawarciem pokoju oraz w celu zajęcia się innymi sprawami, które... mogłyby od czasu do czasu być przekazywane...” temu organowi. Umowa poczdamska zleca temu organowi „wygotowanie i przedstawienie narodom zjednoczonym” traktatów pokoju zawieranych po II wojnie światowej, w tym także przygotowanie traktatu pokoju z Niemcami. Rada Ministrów Spraw Zagranicznych może zaprosić każde państwo, nie reprezentowane w niej, do wzięcia udziału w dyskusji i badaniu sprawy, która dane państwo bezpośrednio interesuje.

Prawo materialne traktatów pokoju — unormowane przez umowę poczdamską — jest zawarte w postanowieniach dotyczących bądź państw nieprzyjacielskich, bądź też państw — Narodów Zjednoczonych. Postanowienia te dotyczą odszkodowań, niektórych spraw ekonomicznych, rozporządzania flotą nieprzyjacielską, niektórych spraw terytorialnych, powiernictwa terytorialnego. Niektóre normy umowy poczdamskiej wiążą się z projektowaną w tym okresie działalnością Organizacji Narodów Zjednoczonych.

Analiza siedmiu traktatów pokoju zawartych po 1945 r. wykazuje, że umowa poczdamska jest główną podstawą prawną systemu traktatów pokojowych po II wojnie światowej²⁹. Wszystkie te traktaty nawiązują bezpośrednio do umowy poczdamskiej. W dwóch przypadkach mocarstwa-strony umowy poczdamskiej nie podpisały traktatu pokoju z państwem nieprzyjacielskim z okresu II wojny światowej. Stany Zjednoczone nie podpisały traktatu pokoju z Finlandią, gdyż nie były z nią w stanie wojny. Związek Radziecki nie podpisał traktatu pokoju z Japonią w 1951 r. ze względów, które szeroko umotywował podczas konferencji w San Francisco.

Prawo formalne traktatów pokoju zawartych po 1945 r. jest oparte na umowie poczdamskiej. Nawet w toku odrębnej konferencji pokojowej z Japonią w San Francisco umowa poczdamska była głównym przedmiotem dyskusji. Powoływano się przy tym na wykonanie umowy poczdamskiej podczas konferencji pokojowej w Paryżu w l. 1946—1947. Utworzona przez umowę poczdamską Rada Ministrów Spraw Zagranicznych podjęła niezwłocznie prace nad przygotowaniem traktatów pokoju z państwami

²⁹ Szczegółowa dokumentacja do analizy 7 traktatów pokoju zawartych po II wojnie światowej zawarta jest w rozprawie: A. Klafkowski, *Umowa poczdamska z dnia 2 VIII 1945*, w szczególności w rozdziale siódmym pt. *Umowa poczdamska a traktaty pokoju*, s. 468—540.

nieprzyjacielskimi. Brak dokumentacji publikowanej na temat tych prac uniemożliwia ich analizę prawną. Można wszakże stwierdzić, że w wyniku tych prac Rady Ministrów Spraw Zagranicznych zostały zredagowane teksty sześciu traktatów pokoju, zawartych z Włochami, Rumunią, Bułgarią, Węgrami, Finlandią i — znacznie później — z Austrią. Na podstawie fragmentarycznej dokumentacji o przebiegu tych prac przygotowawczych można stwierdzić, że były one rozległe, długie, że rozwiązania kompromisowe osiągnano mozolnie.

Analiza prawa materialnego traktatów pokoju zawartych po 1945 r. nasuwa również ogólniejsze wnioski. Łączą się one z normami umowy poczdamskiej oraz z aktami prawa międzynarodowego z okresu II wojny światowej. Te wnioski ogólniejsze mają, rzecz jasna, poważne znaczenie jeśli chodzi o postanowienia materialne przyszłego traktatu pokoju z Niemcami. Wnioski te będą miały również stanowczy wpływ na prawo materialne przyszłego powszechnego traktatu pokoju z Japonią. Na szczególne podkreślenie zasługuje, że wszystkie traktaty pokoju zawarte po 1945 r. nawiązują do aktów prawa międzynarodowego z okresu II wojny światowej. Zasługuje to tym bardziej na podkreślenie, że teksty tych traktatów pokojowych oznaczają się rzadko spotykaną zwięzłością³⁰. W tych warunkach powołanie się nawet w jednym artykule traktatu pokoju na umowę poczdamską lub inne akty prawne z okresu II wojny światowej jest odsyłaczem o doniosłym znaczeniu. We wszystkich tych traktatach pokoju — oprócz traktatu z Japonią z 1951 r. — znajdują się odsyłacze zarówno do umowy poczdamskiej, jak i do innych aktów prawnych z okresu II wojny światowej³¹. Jest rzeczą oczywistą, że

³⁰ Warto stwierdzić, jak przedstawia się ilościowo to zagadnienie w poszczególnych traktatach: traktat pokoju z Włochami — 90 artykułów; traktat pokoju z Rumunią — 40 artykułów; traktat pokoju z Bułgarią — 38 artykułów; traktat pokoju z Węgrami — 42 artykuły; traktat pokoju z Finlandią — 36 artykułów; traktat państwowy w sprawie Austrii — 38 artykułów; traktat pokoju z Japonią — 27 artykułów. Račziecki projekt traktatu pokoju z Niemcami z dn. 10 I 1959 r. zawiera 48 artykułów.

³¹ Traktat pokoju z Włochami czyni to w kilku artykułach, normujących zagadnienie odszkodowań i inne problemy gospodarcze. Traktat pokoju z Rumunią zawiera takie odsyłacze w artykułach: 16, 17, 18, 26, 28. Warto podkreślić, że w art. 26 traktat pokoju z Rumunią nawiązuje do działalności Sojuszniczej Rady Kontroli nad Niemcami, a w art. 28 stwierdza, że Rumunia będzie regulować restytucję mienia zgodnie „z zarządzeniami, które zostaną podjęte przez mocarstwa okupacyjne w Niemczech”. Traktat pokoju z Bułgarią nawiązuje do aktów prawnych, regulujących zagadnienia kupowanych Niemiec w artykułach: 15, 16, 17, 21, 24, 26. W tych postanowieniach określono stosunek Bułgarii do Sojuszniczej Rady Kontroli nad Niemcami i jej ustawodawstwa. W traktacie pokoju z Węgrami następujące artykuły zawierają odsyłacze do aktów prawnych, regulujących problemy okupowanych Niemiec: 17, 18, 19, 28, 30. Traktat pokoju z Finlandią zawiera takie

zwiążność tych traktatów pokojowych jest w dużej mierze umożliwiona dzięki tym odsyłaczom. Jednocześnie zaś te odsyłacze wiążą traktaty pokojowe z całym systemem aktów prawnych z okresu II wojny światowej. I to zasługuje na szczególne podkreślenie, gdyż wszystkie traktaty pokoju zawierają wzajemne uznanie traktatów pokojowych zawieranych po 1945 r.³² Co więcej, państwa nieprzyjacielskie z okresu II wojny światowej przyjęły w tych traktatach pokojowych zobowiązanie uznania traktatów pokoju, które w przyszłości zostaną zawarte z Niemcami i Japonią. Treść tych traktatów nie była znana ani w 1947 r., ani też w 1955 r. przy podpisywaniu traktatu państwowego w sprawie Austrii. Podstawę tego zobowiązania stanowi niewątpliwie uznanie przez te państwa umowy poczdamskiej wraz z systemem aktów prawnych z okresu II wojny światowej jako zasadniczej podstawy przyszłego traktatu pokoju z Niemcami. Warto również zwrócić uwagę na ściśle *unctim* między tymi traktatami pokoju a umową poczdamską, ujawnione w toku akcji dyplomatycznej związanej z rewizją traktatu pokoju z Włochami³³.

odsyłacze w artykułach: 19, 20, 21, 28. Traktat państwowy w sprawie odbudowy Austrii powołuje się na umowę poczdamską w artykułach: 11 i 22. Traktat pokoju z Japonią nie powołuje się na żaden z tych aktów prawnych, zawiera jednak ogólne określenie stosunku do niektórych zagadnień niemieckich.

³² Traktat pokoju z Włochami stwierdza w art. 18: „Włochy zobowiązują się uznać pełną moc traktatów pokoju z Rumunią, Bułgarią, Węgrami i Finlandią oraz inne układy i porozumienia, mające na celu przywrócenie pokoju, które już zostały zawarte lub które będą zawarte przez mocarstwa sprzymierzone i stowarzyszone w sprawach Austrii, Niemiec i Japonii”. Traktat pokoju z Rumunią zawiera w art. 7 uznanie traktatów pokojowych, zawartych z Włochami, Bułgarią, Węgrami i Finlandią oraz — w przyszłości — z Austrią, Niemcami i Japonią. Traktat pokoju z Bułgarią zawiera w art. 6 uznanie traktatów pokojowych z Włochami, Rumunią, Węgrami i Finlandią oraz — w przyszłości — z Austrią, Niemcami i Japonią. Traktat pokoju z Węgrami zawiera w art. 7 uznanie traktatów pokojowych z Włochami, Rumunią, Bułgarią, Finlandią oraz — w przyszłości — z Austrią, Niemcami i Japonią. Traktat pokoju z Finlandią zawiera w art. 10 uznanie traktatów pokojowych z Włochami, Rumunią, Bułgarią, Węgrami oraz — w przyszłości — z Austrią, Niemcami i Japonią. Traktat państwowy w sprawie Austrii zawiera w art. 11 uznanie traktatów pokojowych z Rumunią, Bułgarią, Węgrami i Finlandią oraz — w przyszłości — z Niemcami i Japonią. Traktat pokoju z Japonią nie zawiera tego rodzaju postanowienia. Klauzule te ujęte są niemal identycznie w wymienionych traktatach pokojowych.

³³ W odpowiedzi na deklarację rządów Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii i Francji w tej sprawie rząd ZSRR w nocy z dn. 11 października 1951 r. oświadczył, „... że nie oponuje przeciwko rewizji traktatu pokojowego z Włochami, przeciwko zrewidowaniu ograniczeń ustanowionych przez traktat pokojowy i przeciwko przyjęciu Włoch do ONZ — pod warunkiem, że nastąpi analógiczna rewizja traktatów pokojowych z Bułgarią, Węgrami, Finlandią i Rumunią oraz, że kraje te, które podczas wojny były w takiej samej sytuacji jak Włochy, zostaną również przyjęte do ONZ!!!” Nota rządu polskiego z dn. 22 października 1951 r. w sprawie rewizji traktatu pokoju z Włochami stwierdza m. in.: „... Rząd polski musi

Te ogólne uwagi upoważniają do sformułowania wniosku, że umowa poczdamska i związany z nią system aktów prawnych z okresu II wojny światowej stanowi zasadniczą podstawę prawną wszystkich traktatów pokoju zawieranych po II wojnie światowej.

Radziecki projekt traktatu pokoju z Niemcami z dn. 10 I 1959 r. odpowiada również tym wymogom prawnym. Już we wstępie tego projektu powołana jest umowa poczdamska jako podstawowe założenie tego traktatu. Kilkakrotnie — w wielu artykułach tego projektu radzieckiego — powoływane są normy umowy poczdamskiej lub innych aktów prawnych z okresu II wojny światowej. Radziecki projekt traktatu pokoju z Niemcami powołuje się również kilkakrotnie na akty prawne czterech mocarstw okupacyjnych w Niemczech. Na podkreślenie zasługuje również to, że radziecki projekt traktatu pokoju z Niemcami powołuje się także na inne traktaty pokoju zawarte po 1945 r. W ten sposób projekt traktatu pokoju z Niemcami z dn. 10 I 1959 r. związany jest w sposób integralny z całym systemem aktów prawnych regulujących problematykę likwidacji skutków II wojny światowej. Wynika to również z autentycznych komentarzy do tego projektu, pochodzących od przedstawicieli rządu ZSRR³⁴.

Oceniające nasilenie zabiegów rządu ZSRR o podpisanie traktatu pokoju z Niemcami w 1961 r. z punktu widzenia tych aktów prawa międzynarodowego, można mówić o nawrocie wszystkich państw do regulowania tego zagadnienia zgodnie z umową poczdamską. ZSRR jest jedynym mocarstwem-stroną umowy poczdamskiej konsekwentnie realizującym postanowienia tej umowy i bezustannie wzywającym wszystkie państwa do jej całkowitego wykonywania³⁵. W 1961 r. również rząd

zwrócić uwagę na fakt, że te same organa międzynarodowe, Rada Ministrów Spraw Zagranicznych i konferencja pokojowa w Paryżu, w tym samym czasie przygotowały nie tylko traktat pokoju z Włochami, ale również traktaty pokojowe z Rumunią, Węgrami, Bułgarią i Finlandią. Jeśli zatem powstaje zagadnienie zmiany traktatu z Włochami, to rząd polski nie widzi podstaw, aby równocześnie nie zostały dokonane zmiany w traktatach z wymienionymi czterema państwami...” Rząd polski powołuje się na umowę poczdamską i na wynikające z niej zobowiązania mocarstw-stron umowy poczdamskiej w dziedzinie traktatów pokojowych.

³⁴ Przykładowo można wymienić przemówienie premiera ZSRR N. S. Chruszczowa wygłoszone przez radio moskiewskie dn. 7 VIII 1961 r. — patrz dokument pt. *Przemówienie tow. Chruszczowa* ogłoszony w „Trybunie Ludu” 1961, nr 216.

³⁵ Szczegółowa dokumentacja patrz: A. Klafkowski, *Umowa poczdamska z dnia 2 VIII 1945*, rozdział trzeci pt. *Mocarstwa-strony umowy poczdamskiej* oraz s. 137—231, w szczególności § 3 pt. *Mocarstwa-strony umowy poczdamskiej* oraz § 4 pt. *Przystąpienie (adhezja) Francji do umowy poczdamskiej*. Dokumentacja do tego zagadnienia zawarta jest również: A. Klafkowski, *Granica polsko-niemiecka a konkordaty z lat 1929 i 1933*, rozdział drugi pt. *Wykonanie decyzji pocz-*

Stanów Zjednoczonych powoływał się kilkakrotnie na postanowienia umowy poczdamskiej — także w zakresie problematyki traktatu pokoju z Niemcami. Dwa bezpośrednio zainteresowane państwa niemieckie nawiązują również do umowy poczdamskiej w tym zakresie. Niemiecka Republika Demokratyczna stoi od początku swego istnienia na gruncie umowy poczdamskiej i konsekwentnie domaga się jej całkowitego wykonania³⁶. Niemiecka Republika Federalna — jakkolwiek formalnie odrzuca umowę poczdamską jako akt prawny ją obowiązujący — w praktyce jest zmuszona coraz częściej zajmować określony stosunek wobec postanowień tej umowy, tym samym powoływać się na postanowienia umowy poczdamskiej³⁷. Rzecz charakterystyczna, że nawet w nauce prawa międzynarodowego w Niemieckiej Republice Federalnej można obserwować przełom w zakresie powoływania się na postanowienia umowy poczdamskiej. Zjawisko to występuje w szczególności na odcinku problematyki traktatu pokoju z Niemcami.

III

Po przedstawieniu tych aktów prawa międzynarodowego można poświęcić więcej uwagi etapom precyzowania radzieckiego projektu traktatu pokoju z Niemcami z dn. 10 I 1959 r. Związek Radziecki jest jedynym mocarstwem, które opublikowało swoje propozycje w tym zakresie. W miarę rozwoju prac przygotowawczych radziecki projekt traktatu pokoju z Niemcami ulegał uzupełnieniom, nowelizacjom i redakcyjnym

damskiej o granicy polsko-niemieckiej w okresie 1945—1949 r., s. 121—153. Warto tutaj zwrócić uwagę na interesujące studium Ludwika Ehrlicha pt. *Suverenność Polski na Ziemiach Odzyskanych*. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 1959, nr 27, s. 5—28, w szczególności strony 17—18.

³⁶ Szczegółowa dokumentacja do tego zagadnienia: A. Klafkowski, *Granica polsko-niemiecka a konkordaty z lat 1929 i 1933*, s. 154—161 oraz A. Klafkowski, *Umowa poczdamska z dnia 2 VIII 1945 r.*, s. 333—340.

³⁷ Szczegółowa dokumentacja do tego zagadnienia: A. Klafkowski, *Granica polsko-niemiecka a konkordaty z lat 1929 i 1933*, s. 162—175 oraz A. Klafkowski, *Umowa poczdamska z dnia 2 VIII 1945 r.*, s. 314—332. Z ostatnich publikacji warto zwrócić uwagę na studium Wilhelma G. Grewe, *Ein Friedensvertrag mit Deutschland?* opublikowane w „Europa Archiv” 1959, nr 9/10, s. 301—322 oraz na studium Rudolfa Launa, *Wozu ein Friedensvertrag?* opublikowane w „Internationales Recht und Diplomatie” (Hamburg) 1959, nr 2, s. 255—266. W tych studiach, jak również w serii artykułów napisanych przez prof. dra U. Scheunera w oficjalnym organie urzędu informacyjnego Niemieckiej Republiki Federalnej w 1959 r. punktem wyjścia — uznanym przez autorów jako podstawa prawna traktatu pokoju z Niemcami — jest umowa poczdamska, którą ci specjaliści z zakresu prawa międzynarodowego publicznego we wszystkich swych pracach teoretycznych zwalczają i uważają za nieobowiązującą w stosunku do NRF.

² Przegląd Zachodni

doskonaleniu³⁸. Oto etapy precyzowania tego projektu traktatu pokoju z Niemcami.

Pierwszy etap — to inicjatywy radzieckie przedstawiane i dyskutowane na sesjach Rady Ministrów Spraw Zagranicznych. Dokumentacja źródłowa dotycząca tych sesji jest tylko częściowo publikowana. Obejmuje ona okres do 1949 r., a więc do powstania dwóch państw niemieckich.

Drugi etap — rozpoczyna się z dniem 10 marca 1952 r., w którym rząd ZSRR skierował równobrzmiące noty do rządów Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii i Francji. Noty te stwierdzają, że 7 lat upłynęło od dnia wejścia w życie umowy poczdamskiej, a traktat pokoju z Niemcami nie został jeszcze zawarty. Rząd ZSRR występuje z projektem takiego traktatu pokoju i przedstawia go rządowi mocarstw zachodnich. Jednocześnie oświadcza, że gotów jest przedyskutować wszelkie inne propozycje w tej sprawie. Radziecki projekt traktatu pokoju z Niemcami powołuje się kilkakrotnie na umowę poczdamską, zwłaszcza w sprawie określenia granic Niemiec po II wojnie światowej. Projekt ten stanowi niejako usystematyzowany wyciąg z umowy poczdamskiej.

Trzeci etap — rozpoczyna nota rządu ZSRR z dn. 15 sierpnia 1953 r. skierowana do rządów mocarstw zachodnich, a nawiązująca do radzieckiego projektu traktatu pokoju z Niemcami z dn. 10 marca 1952 r. Nota stwierdza, że rządy mocarstw zachodnich nie zajęły stanowiska wobec tego projektu radzieckiego. Mocarstwa zachodnie nie przedstawiły również własnego projektu traktatu pokoju z Niemcami, wskutek czego ta sprawa — z winy mocarstw zachodnich — ulega zwłoce. W nocy tej rząd ZSRR powołuje się pięciokrotnie na umowę poczdamską i domaga się wykonania jej postanowień przez mocarstwa zachodnie. Rząd ZSRR wyraża w tej nocy pogląd, że postanowienia umowy poczdamskiej „...powinny być zabezpieczone w drodze zawarcia traktatu pokoju z Niemcami...”. Obszerne konkluzje tej noty zawierają szereg propozycji odnośnie do prawa materialnego projektowanego traktatu pokoju z Niemcami. Do noty rządu ZSRR z dn. 15 sierpnia 1953 r. załączony jest projekt traktatu pokoju z Niemcami.

Czwarty etap — to berlińska konferencja ministrów spraw zagranicznych czterech mocarstw. Rząd ZSRR zgłosił w jej toku dn. 1 lutego 1954 r. projekt traktatu pokoju z Niemcami. Projekt ten powołuje się

³⁸ Szczegółowa dokumentacja: A. Klafkowski, *Sprawa traktatu pokoju z Niemcami*, w szczególności rozdział I pt. *Zagadnienie końca wojny z Niemcami*, s. 3—11 oraz rozdział III pt. *Preliminaria traktatu pokoju z Niemcami*, s. 22—31. Patrz również: A. Klafkowski, *Umowa poczdamska z dnia 2 VIII 1945 r.*, s. 510—531.

kilkakrotnie na umowę poczdamską. Jednocześnie rząd ZSRR zaproponował, by konferencja w sprawie tego traktatu została zwołana w terminie 6 miesięcy, a w każdym razie nie później niż w październiku 1954 r. Propozycje te ponowił rząd ZSRR w nocy z dn. 18 września 1958 r. skierowanej do trzech mocarstw zachodnich oraz do obu państw niemieckich. Te noty nie zawierają już nowego projektu traktatu pokoju z Niemcami, lecz formułują nowe propozycje radzieckie odnośnie do techniki przygotowania tego traktatu. Rząd ZSRR nalega na przyspieszenie prac nad traktatem pokoju z Niemcami i popiera projekt powołania komisji złożonej z przedstawicieli czterech mocarstw-stron umowy poczdamskiej. Celem prac tej komisji byłyby konsultacje na temat przygotowania tego traktatu. Rząd ZSRR podkreśla, że w pracach przygotowawczych winni wziąć udział przedstawiciele obu państw niemieckich. Jest to nowy element proceduralny w zakresie prac przygotowawczych nad traktatem pokoju z Niemcami.

Piąty etap — to nota rządu ZSRR z dn. 10 stycznia 1959 r. wraz ze szczegółowo opracowanym projektem traktatu pokoju z Niemcami. We wstępie tego projektu, wśród motywów, którymi kieruje się rząd ZSRR, wymieniony jest następujący wzgląd:

„...Kierując się dążeniem do zrealizowania w istniejących warunkach podstawowych założeń sformułowanych w dokumentach koalicji antyhitlerowskiej, a zwłaszcza w układzie poczdamskim...”.

Projekt określa w art. 2 pojęcie „Niemiec” w następujący sposób:

„Aż do czasu zjednoczenia Niemiec w takiej czy innej formie przez określenie 'Niemcy', używane w niniejszym traktacie, rozumieć należy dwa istniejące państwa niemieckie — Niemiecką Republikę Demokratyczną i Niemiecką Republikę Federalną, toteż wszystkie prawa i zobowiązania Niemiec, przewidziane w traktacie będą dotyczyły zarówno Niemieckiej Republiki Demokratycznej, jak i Niemieckiej Republiki Federalnej”.

Na uwagę zasługuje art. 6 tego projektu traktatu, który stwierdza:

„Niemcy w pełni uznają moc obowiązującą traktatów pokojowych z Bułgarią, Finlandią, Rumunią, Węgrami i Włochami”.

Art. 13 stwierdza, że Niemcy uznają w całej rozciągłości moc obowiązującą traktatu państwowego z dn. 15 maja 1955 r. w sprawie Austrii. Ten projekt radziecki powołuje się wielokrotnie w konkretnych postanowieniach na umowę poczdamską. Art. 8 stwierdza, że granice Niemiec będą takie, jakie były w dn. 1 stycznia 1959 r. W art. 9 określenie terytorium Niemiec oparte jest na powołanych w tym artykule postanowieniach terytorialnych umowy poczdamskiej odnośnie do określenia granicy polsko-niemieckiej i odnośnie do określenia granicy ZSRR w rejonie

przyległym do Morza Bałtyckiego. Wszystkie zmiany i delimitacje granic niemieckich — przeprowadzone w myśl umów zawartych z państwami ościennymi w okresie od maja 1945 r. do 1 stycznia 1959 r. — zostają usankcjonowane w art. 12 projektu radzieckiego. Art. 14 w punkcie 4 nawiązuje do postanowień umowy poczdamskiej w zakresie transferu ludności narodowości niemieckiej, dokonanego na terytorium „Niemiec jako całości”. Należy podkreślić, że oprócz tych artykułów projektu radzieckiego, które wyraźnie powołują się na umowę poczdamską, w wielu innych artykułach można stwierdzić nawiązanie do umowy poczdamskiej bez wyraźnego jej wymienienia. Można również stwierdzić nawiązywanie do ustawodawstwa Sojuszniczej Rady Kontroli nad Niemcami. Dla przykładu można wymienić tutaj artykuły: 15, 16, 17, 18, 19, 20 oraz całą część trzecią projektu radzieckiego, zawierającą postanowienia wojskowe (artykuły 26—31). Te postanowienia można wymienić jedynie przykładowo, gdyż w zasadzie cały radziecki projekt traktatu pokoju z Niemcami — zawierający 48 artykułów — jest ściśle związany z umową poczdamską i ustawodawstwem Sojuszniczej Rady Kontroli nad Niemcami.

Szósty etap — to memorandum wręczone przez premiera ZSRR prezydentowi Stanów Zjednoczonych podczas ich osobistego spotkania w Wiedniu w czerwcu 1961 r. Memorandum to nosi tytuł: *W sprawie zawarcia traktatu pokojowego z Niemcami i uregulowania problemu Berlina zachodniego*³⁹. W ośmiu punktach tego memorandum rząd ZSRR powtarza podstawowe założenia projektu traktatu pokoju z Niemcami z dn. 10 I 1959 r. Punkt 7 tego memorandum stwierdza m. in., że rząd ZSRR:

„... gotów jest rozpatrzyć wszelkie konstruktywne propozycje rządu USA w sprawie traktatu pokojowego z Niemcami i normalizacji sytuacji w Berlinie zachodnim. Rząd radziecki gotów jest wykazać maksimum dobrej woli, aby problem traktatu pokojowego z Niemcami został rozwiązany na podstawie wzajemnego porozumienia między ZSRR, USA i innymi zainteresowanymi państwami...”

IV

Dokonując podsumowania dotychczasowych zabiegów o zawarcie traktatu pokoju z Niemcami należy również określić stosunek Polski do prac nad projektem tego traktatu. Można tutaj również zauważyć kilka faz w tym stosunku.

Pierwsza faza — to memorandum rządu polskiego w sprawie traktatu pokoju z Niemcami ze stycznia 1947 r.⁴⁰. Zostało ono złożone

³⁹ Dokument opublikowany w „Trybunie Ludu” z dn. 12 VI 1961 r., nr 159.

⁴⁰ „Zbiór Dokumentów” 1947, nr 1—2, s. 3—51.

przez rząd polski na konferencji zastępców ministrów spraw zagranicznych w sprawie Niemiec zwołanej do Londynu w styczniu 1947 r. Wywód delegata polskiego na tej konferencji, przedstawiony dn. 27 stycznia 1947 r., zwraca uwagę na trudności, jakie wyłaniają się przed konferencją, która otrzymała zlecenie od Rady Ministrów Spraw Zagranicznych, by przygotowała materiały do traktatu pokoju z Niemcami. Oceniając rolę mocarstw w tych pracach delegat Polski oświadczył:

„...Zdajemy sobie dokładnie sprawę, że główny ciężar utrzymania pokoju spoczywa na wielkich mocarstwach i że w ich jednomyślności zawarte są najistotniejsze i najrealniejsze gwarancje naszego własnego i powszechnego bezpieczeństwa...”⁴¹.

Wywód delegata polskiego powołuje się wielokrotnie na umowę poczdamską oraz na ustawodawstwo Sojuszniczej Rady Kontroli nad Niemcami. W kilku miejscach wywód ten nawiązuje również do umowy jałtańskiej. Ze strony polskiej podkreślono w tym wywodzie szczególną rolę państw sąsiadujących z Niemcami. To memorandum rządu polskiego nawiązuje również do deklaracji trzech mocarstw ogłoszonej po konferencji w Teheranie. Memorandum polskie ujmuje w 24 punktach podstawowe zasady projektowanego traktatu pokoju z Niemcami. Memorandum ma charakter szkicu. Jest to niejako katalog zagadnień, które interesują Polskę w przyszłym traktacie pokoju z Niemcami. Jednocześnie w stosunku do każdego zgłoszonego przez Polskę zagadnienia wskazana jest podstawa prawna w postaci konkretnego aktu prawa międzynarodowego. We wnioskach końcowych rząd polski zgłasza gotowość i potrzebę szczegółowego przedstawienia swego punktu widzenia na poruszone sprawy „... w dalszych etapach prac nad przygotowaniem traktatu pokoju...” Jednocześnie rząd polski proponuje podpisanie traktatu pokoju z Niemcami w Warszawie.

Druga faza — to likwidacja stanu wojny między Polską a Niemcami wobec trudności, jakie wyłoniły się przy przygotowywaniu projektu traktatu pokoju z Niemcami oraz wobec bezterminowego przedłużania się tych prac. Rząd polski naśladował decyzję czterech mocarstw-stron umowy poczdamskiej. Po likwidacji stanu wojny przez te mocarstwa również rząd polski widział się zmuszony do podjęcia takiej decyzji. Oświadczenie rządu polskiego z dn. 1 lutego 1955 r. w sprawie pokojowego uregulowania problemu niemieckiego nawiązuje do oświadczenia rządu ZSRR z dn. 15 stycznia 1955 r. w sprawie Niemiec i do dekretu Prezydium Rady Najwyższej ZSRR z dn. 25 stycznia 1955 r. o zakoń-

⁴¹ „Zbiór Dokumentów” 1947, nr 1—2, s. 8—9.

czeniu stanu wojny między ZSRR i Niemcami⁴². Rząd polski stwierdza w swym oświadczeniu, że wymienione akty rządu ZSRR stwarzają nowe możliwości osiągnięcia porozumienia w sprawie Niemiec i normalizacji stosunków europejskich. Oświadczenie rządu polskiego stwierdza, że Polska z racji swego bezpośredniego sąsiedztwa z Niemcami jest szczególnie zainteresowana w ułożeniu przyjaznych i normalnych stosunków z narodem niemieckim. Takie stosunki zostały już ułożone między Polską a Niemiecką Republiką Demokratyczną. Polska uważa również za możliwą normalizację swych stosunków z Niemiecką Republiką Federalną. Dążąc do normalizacji swych stosunków z Niemcami, rząd polski wystąpił z wnioskiem do Rady Państwa Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej o powzięcie uchwały o zakończeniu stanu wojny między Polską a Niemcami. Należy stwierdzić, że to oświadczenie rządu polskiego z dn. 1 lutego 1955 r. nie powołuje się na umowę poczdamską. Uchwała Rady Państwa w sprawie zakończenia stanu wojny między Polską a Niemcami zapadła dn. 18 lutego 1955 r. Wymieniając motywy tej uchwały — będące w zasadzie powtórzeniem oświadczenia rządu polskiego z dn. 1 lutego 1955 r. — akt powyższy stanowi: 1. stan wojny między Polską a Niemcami uznaje się za zakończony; 2. ustanawia się stosunki pokojowe między Polską a Niemcami; 3. Polska działając na gruncie praw i obowiązków wypływających z porozumień międzynarodowych dotyczących likwidacji skutków wojny z Niemcami, kontynuować będzie wysiłki w kierunku pokojowego uregulowania problemu niemieckiego w interesie pokoju oraz bezpieczeństwa Polski i innych narodów europejskich. Uchwała Rady Państwa z dn. 18 lutego 1955 r. w sprawie zakończenia stanu wojny między Polską a Niemcami nie powołuje się na umowę poczdamską. Należy jednak zwrócić uwagę, że w punkcie 3 uchwała ta mówi ogólnie o „porozumieniach międzynarodowych dotyczących likwidacji skutków wojny z Niemcami”. W tym sformułowaniu mieści się niewątpliwie i przede wszystkim umowa poczdamska.

Trzecia faza — jest związana również po stronie Polski z radzieckim projektem traktatu pokoju z Niemcami z dn. 10 I 1959 r. przekazanym rządowi polskiemu do zajęcia stanowiska. Niektóre artykuły tego projektu traktatu dotyczą bezpośrednio spraw polskich — przykładowo można wymienić art. 9 § a, który określa granicę polsko-niemiecką zgodnie z umową poczdamską. Inne artykuły tego projektu dotyczą pośrednio interesów polskich i wiążą się ściśle z memorandum rządu polskiego ze stycznia 1947 r. W odpowiedzi polskiej na notę radziecką z dn. 10 I

⁴² „Monitor Polski” z dn. 28 II 1955, nr 17, poz. 172.

1959 r. należy podkreślić następujące elementy⁴³: 1. Rząd polski „prze-studiował z dużą uwagą notę i projekt traktatu pokojowego z Niemcami”, ogłoszony przez rząd ZSRR dn. 10 I 1959 r.; 2. dokonawszy analizy polityki odwetowej uprawianej przez Niemiecką Republikę Federalną nota rządu polskiego stwierdza, że „... terytorium Niemiec staje się najbardziej zapalnym punktem w Europie. W związku z tym rząd polski uważa, że projekt traktatu przedstawiony przez rząd ZSRR może i powinien stać się podstawą pokojowego rozwiązania sprawy niemieckiej i normalizacji stosunków w Europie...”; 3. oceniając projektowane postanowienia terytorialne traktatu rząd polski „... uważa za rzecz całkowicie oczywistą, iż projekt traktatu stwierdza, że stanowiąca rękojmię pokoju, istniejąca granica polsko-niemiecka przebiega zgodnie z układem poczdamskim i dokonana na jego podstawie delimitacją oraz że uznaje za niedopuszczalne wystąpienia odwetowe z żądaniem rewizji granic Niemiec lub zgłaszaniem roszczeń terytorialnych wobec innych krajów...”; 4. rząd polski wypowiada się stanowczo przeciwko odwlekaniu zawarcia traktatu pokoju z Niemcami, obojętnie pod jakim pretekstem; 5. w konkluzjach Polska „w pełni popiera projekt traktatu, który odpowiada całkowicie żywotnym interesom Polski...”. Ponadto rząd polski stwierdza, że gotów jest w proponowanym terminie wziąć udział w konferencji pokojowej oraz wyraża zgodę na odbycie tej konferencji w Warszawie. W związku z negatywnym stosunkiem Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii i Francji do radzieckiego projektu traktatu pokoju z dn. 10 I 1959 r. rząd ZSRR wystosował dn. 2 marca 1959 r. notę do rządu polskiego informującą go o stanowisku mocarstw zachodnich. W nocy tej rząd ZSRR analizuje łamanie umowy poczdamskiej przez trzy mocarstwa zachodnie oraz przedstawia możliwości zawarcia traktatu pokoju z Niemcami uwzględniając fakt istnienia dwóch państw niemieckich. W konkluzjach tej noty rząd ZSRR stwierdza, że zagadnienie traktatu pokoju z Niemcami może być rozwiązane w tej sytuacji tylko w toku „konferencji mężów stanu na najwyższym szczeblu”. Uzasadniając ten pogląd rząd ZSRR wypowiada przekonanie, że:

„nieodzownym warunkiem pomyślnego przebiegu przygotowań do zawarcia traktatu pokojowego z Niemcami... jest również aktywny udział w tych przygotowaniach przedstawicieli krajów, które padły ofiarą agresji Niemiec hitlerowskich. Mając to na względzie rząd ZSRR uważa za niezbędne, aby w konferencji oprócz czterech mocarstw i dwóch państw niemieckich wzięły również udział takie zainteresowane kraje, jak Polska i Czechosłowacja...”.

⁴³ „Zbiór Dokumentów” 1959, nr 1—2, s. 123—126.

W tej fazie ze strony rządu polskiego sformułowane zostało stanowisko wobec radzieckiego projektu traktatu pokoju z Niemcami w nocy z dn. 20 I 1959 r. W nocy tej rząd polski ocenia pozytywnie projekt radziecki i — wśród spraw organizacyjnych — wyraża zgodę na odbycie konferencji pokojowej w Warszawie. Nota rządu ZSRR do rządu polskiego z dn. 2 marca 1959 r. oraz odpowiedź rządu polskiego z dn. 9 marca 1959 r. stanowią podsumowanie dotychczasowych wspólnych poglądów obu państw na prace przygotowawcze do traktatu pokoju z Niemcami⁴⁴. Wśród spraw organizacyjnych wymienić należy po stronie Polski dwie zasadnicze decyzje. Jedna — to powołanie komisji do spraw traktatu pokojowego z Niemcami i określenie jej kompetencji⁴⁵. Druga sprawa organizacyjna — to uchwała rządu polskiego o odroczeniu zwolnień z czynnej służby wojskowej do czasu zawarcia traktatu pokojowego z Niemcami⁴⁶.

V

Analiza procesu dojrzewania radzieckiego projektu traktatu pokoju z Niemcami upoważnia do przedstawienia kilku ogólnych wniosków.

Po pierwsze — analizę projektu traktatu pokoju z Niemcami można oprzeć tylko na projektach przygotowanych przez rząd ZSRR. Inne projekty traktatu pokoju z Niemcami — oprócz radzieckich — nie istnieją. Mocarstwa zachodnie nie zgłosiły również kontrpropozycji do radzieckich projektów traktatu pokoju z Niemcami. Na szczególne podkreślenie zasługuje to, że projekt radziecki zgłoszony na berlińskiej konferencji ministrów spraw zagranicznych czterech mocarstw w 1954 r. nie był podczas tej konferencji ani rozpatrywany, ani oceniany. Nie może więc ulegać wątpliwości, że mocarstwa zachodnie nie chcą ujawnić swego projektu traktatu pokoju z Niemcami, nie chcą też zgłosić swoich kontrpropozycji do projektu radzieckiego.

Po drugie — należy stwierdzić, że radzieckie projekty traktatu pokoju z Niemcami różnią się między sobą zarówno stopniem ich opracowania, jak i — w pewnej części — treścią. Radzieckie projekty traktatu pokoju z 1952, 1953 i 1954 r. mają charakter szkicowy. Dopiero radziecki projekt traktatu z dn. 10 I 1959 r. posiada skończoną formę takiego aktu prawnego. Jeśli chodzi o różnice w treści radzieckich projektów traktatu pokoju z Niemcami, to wynikają one z sytuacji politycznej, w której

⁴⁴ „Zbiór Dokumentów” 1959, nr 3, s. 261—266.

⁴⁵ Komunikat pt. *Powołanie komisji do spraw traktatu pokoju z Niemcami*. „Trybuna Ludu” 1959, nr 63.

⁴⁶ Komunikat pt. *Uchwała Rady Ministrów PRL*. „Trybuna Ludu” z dn. 9 X 1961 r., nr 277.

rozpatrywany jest zagadnienie Niemiec jako strony traktatu pokoju. Radziecki projekt z 1952 r. przewiduje udział w pracach nad traktatem pokoju z Niemcami jednego rządu ogólnoniemieckiego. Projekt z 1954 r. przewiduje zawarcie traktatu pokoju z Niemcami zjednoczonymi, lecz przedstawiciele obu państw niemieckich mogliby brać udział w pracach przygotowawczych. Projekt z 1959 r. proponuje podpisanie traktatu pokoju przez dwa rządy niemieckie ściśle określając ich pozycję prawną, zarówno przy zawarciu traktatu pokoju, jak i po jego podpisaniu.

Po trzecie — wszystkie radzieckie projekty traktatu pokoju z Niemcami powołują się na umowę poczdamską a nawet na ustawodawstwo Sojuszniczej Rady Kontroli nad Niemcami. Umowa poczdamska jest tym aktem prawnym, który głównie reguluje stosunki między Narodami Zjednoczonymi a b. Rzeszą Niemiecką po jej bezwarunkowej kapitulacji. Można stwierdzić, że powoływanie się na umowę poczdamską występuje w radzieckich projektach traktatu pokoju z Niemcami w sposób wzrastający, co wynika z analizy tekstów radzieckich projektów tego traktatu.

Po czwarte — Polska wykonuje postanowienia Deklaracji Narodów Zjednoczonych z dn. 1 stycznia 1943 r., które zakazują zawierania odrębnego rozejmu lub pokoju z państwami nieprzyjacielskimi z okresu II wojny światowej. Również dwustronna umowa między Polską a ZSRR z dn. 21 kwietnia 1945 r. o przyjaźni, pomocy wzajemnej i współpracy powojennej zawiera w art. 5 zobowiązanie, że te dwa państwa nie będą zawierać — bez wzajemnej zgody — rozejmu lub pokoju ani z rządem hitlerowskim, ani z jakąkolwiek inną władzą w Niemczech, mogącą zagrozić całości terytorialnej lub bezpieczeństwu tych państw. W tych warunkach podstawę układu stosunków powojennych między Polską a Niemcami stanowi w głównej mierze umowa poczdamska. Ta umowa jest podstawą prawną traktatów pokoju zawieranych po 1945 r. z państwami nieprzyjacielskimi. Z prawnego punktu widzenia umowa poczdamska stanowi również podstawę przyszłego traktatu pokoju między Polską a Niemcami.

Po piąte — praktyka międzynarodowa wykazuje, że istnieją różne sposoby zakończenia wojny, a jednym z nich jest traktat pokoju. Nie jest to zatem jedyny sposób zakończenia wojny. Obecnie, piętnaście lat po zakończeniu II wojny światowej, można stwierdzić z polskiego punktu widzenia, że wiele spraw zostało już uregulowanych. Stan wojny między Polską a Niemcami został zakończony. Polska utrzymuje stosunki dyplomatyczne i konsularne z jednym państwem niemieckim i prowadzi politykę normalizacji stosunków z drugim państwem niemieckim. Defini-

tywnie zostały uregulowane takie zagadnienia jak: sprawa granicy polsko-niemieckiej, sprawa odszkodowań, szereg spraw wymienionych w memorandum polskim ze stycznia 1947 r. Wiele spraw jest jeszcze otwartych, czekają one na uregulowanie po podjęciu stosunków dyplomatycznych z Niemiecką Republiką Federalną. Na czoło tych spraw wysuwa się zapewne zagadnienie restytucji mienia polskiego i polskich dóbr kulturalnych, wywiezionych z kraju podczas okupacji niemieckiej. Jak z tego wynika, liczne zasadnicze zagadnienia związane z likwidacją skutków wojny zostały już rozwiązane, mimo braku traktatu pokoju z Niemcami. Jest rzeczą oczywistą, że przyszły traktat pokoju z Niemcami może w tym zakresie być tylko stwierdzeniem wykonania umowy poczdamskiej bądź innych umów dwustronnych zawartych przez Polskę. Dodatkową podstawę do takiego rozszczenia Polski stanowi fakt, że rząd Polski był konsultowany podczas konferencji w Poczdamie przez mocarstwa-strony umowy poczdamskiej. Te postanowienia umowy poczdamskiej, które dotyczą spraw Polski, zapadły zatem z udziałem rządu polskiego.

Po szóste — na podstawie źródłowej dokumentacji można stwierdzić, że rząd polski uczynił wszystko, co należało do jego obowiązków w zakresie przygotowania traktatu pokoju z Niemcami. Polska nie może zatem ponosić odpowiedzialności za to, że w ciągu 17 lat po wejściu w życie umowy poczdamskiej nie odbyła się ani konferencja pokojowa, ani też nie został sformułowany, uzgodniony przez wszystkie mocarstwa projekt traktatu pokoju z Niemcami. Trafne jest następujące oświadczenie czołowego męża stanu Polski:

„...Państwa zachodnie odrzucają nasz projekt traktatu, nie wysuwając — jak dotychczas — własnego. Adenauer przemawia takim tonem, jak gdyby w tej wojnie nie Niemcy zostały pokonane. Traktat z Niemcami będzie jednak zawarty niezależnie od stanowiska państw zachodnich i Adenauera”.

W świetle tych ustaleń nie może ulegać wątpliwości, że wykonanie umowy poczdamskiej jest równoznaczne z traktatem pokoju z Niemcami.